

Nemzeti Társalkodó

Szombaton, $\frac{6}{4}$ = (Június' 4-dikén)

1831

A' Székelyekről írt Munkámra kiadott *Megjegyzésekre tett Észrevétel* (21 -- 22-dik Szám) végezte.

Legelső dolog lenne a' textus kritikai kiadása históriai esméretekkel és magyarázatokkal: ettől nem kell magunkat vonogatnunk, mert még ebben az esztendőben-is jutalmat tett fel a' Pesthi tudományos kar Béla' jegyzője' hitelessége megmutatására, pedig arról Cornides és Engel jó nagy könyvet írtak.

f) *Egy lö-főségü birtok 1508-ban ezer arany förintot ért, és egy köből buza 25 pénzt.* A' Birtoknak bétset mindég a' környül állások határozták el. A' nagy óltóság, a' nagy éhség és drágaság, a' pénz rossz volta, a' nép' szaporodása vagy ki-fogyása, a' birtok' minémüségé; fekvése 'sat. mindenik bé foljt 's bé folj arra.

A' pénz tudomány esmerete a' régi időkből tsonkán jött hozzánk által, 's avval meg kell esmérkednünk, hogy a' birtokoknak külömbkülömbféle időkben külömbkülömbféle bétset hozzá vetőleg-is meghatározhassuk.

Első Károlyig, (de azután-is sokszor) allandó pénze egy Károlynak sem volt, hanem minden legfeljebb minden két esztendőben megújittatott 's bé váltattott a' Király' emberei által (Campsores Numularii Monetarii) A' Liga (Legirung-

foglalat) jobb volt Károly 's Nagy Lajos alatt, mint előttök 's utánnok (Katoná Histor. Pragmat. 11. 51) 1447-ben országosson határozatott meg hogy 200 Denar tegyen egy magyar arany forintot, 's a' Denarnak tsak $\frac{1}{5}$ része volt ezüst: 1456-ban Ladislaus Posthumus maga panaszol *“regnum ex crebra mutatione ac vilitate monetarum non modica suscepisse in commoda* 's újjra 200 Denára vagy 400 fillérre határozta a' magyar forintot de Ligájára nem akadtam. 11-dik Wladislaus és 11-dik Lajos alatt a' pénz állapotja még rosszabb volt, a' lattok Babka, Haller, Beth nevü pénzek voltak foljamotban, mellyeket a' Tiszán túl el sem vettek, 's a' Bártphai-aknak pedig sub poena Confiscationis bonorum omnium ac rerum kellett azokat elfogadni (Vest. Comit. 1. 513. Pray. Epist. Proc. 1. 109. 252).

Szükség tehát utánna-is járnai hogy 1508. körül millyen volt a' pénz mérték (Münzfusz) annak jósága és nehézsége? (Korn und Schrot) a' mellett a' drágaság és éhség ideje, a' raboskodásból magok megváltása a' Székelyeknek, melyre sok példák vagynak mind béfoljással voltak a' Birtokok' bétseré. Nevezetesen az Drágaság Éhség és Pestis gyakran meglátogatták Erdélyt, mint 1536-ban (W. Bethlen Hist. L. 2. p. 77)

A' szegények kevésért-is eladták birtokukat, hogy éhel meg ne haljanak, egy két köből zabért még személjes szabadságokról-is lemondottak (lap. 157) Az utolsó Rákos mezei Diaeta végzésci (1526) bizonyítják hogy sok nemesek elszegényedvén nem csak jószágokat eladták hanem örökös szolgaság alá-is estek, nem győzvén a' sok úti költségeket a' Diatára és más terheket megbírni (Vest. Com. I. 620) A' katona' könyvéből felhozott példa az oltóságra ha jól emlékezem nem-is a' Székely földet hanem Magyarországot illeti. Benkő a' Brassói régi kéziratok után kiírta, hogy 1454-ben 1480, 1490, 1495, 1530 nagy pestis uralkodott a' Bartzaságon 1553-ban 4000 ember holt-meg csak Brassóban, 1556, 1572-ben újra uralkodott a' pestis nagy mértékben, 1603-ban pedig oly' nagy volt, hogy naponként 60 -- 100 embert temettek-el. 1258-tól fogva darab ideig nem-is vethettek a' tatár pusztítás miatt, 1535-ben 1 köből gabona 6 forint volt és sokan haltak el éhel, 1603-ban 1 kupa bór 1 forint-1 hordó bor 200 fl. 1. köből gabona 8. fl. árpa 5 -- 6 fl. zab 2 fl. volt, a' parasztság füvekkel makkal élt, Magochi Gáspár írja Nádasdinak hogy 1558-ban a' Moldvai Vajda újra fel dülta a' Bartzaságot (Ep. Proc. III. 151) Az ilyen Datumokat össze kell elébb gyűjteni, mert a' Székely földre-is nagy be foljással voltak az ily keserves esztendőök. Így és a' pénz' tudomány segítségével a' homájos dolgokban-is gyujthatunk idővel szövétneket.

g) *A' Primori és Primipillusi rend nem vesztette el szabadságát 1562-ben hanem csak a' Plebeia klassis.*

Ebből sem következik, hogy a' Siculi trium generum, vagy az Ordo trium generum armatorum kifejezés nem tartozik a' Primori rendre. A' fő kérdés min-

dég az, hogy a' *Székely nemzet kezdetben szabad és egyenlő volt.* A' könyvben felhozott historiai datumok és bizonyosságok eléggé mondják ezt. A' gyakori felzendüléseknek okait (I. 104 sen.) meglehet találni, és ha azok ki nem elégítik az olvasót Benkőhöz utasítom, ki tisztán kimondja, hogy az Unio' megeseése után-is az adó és katonaság terhét a' szegény sorsuak hordozták, 1559-ben 12 Júnii panaszt-is adtak bé. *Primores eorum inquilinos integra fl. 1. Denar 50 faciente viritim onerarunt;* ennek a' végiben és fejében lett a' felzendülés 1562-ben (Trans. Gen. I. 411) de tisztán áll az a' Segesvári Gyűlés végzéseiben is ekképpen hogy a' sok nyomoruságok kintelenségek és erőszak kiket a' Fő népek a' községen miveltenek a' támodásnak okát adtanak vala. (1818 Gyűjtem. I. 52). Azt sem lehet egészen mondani, hogy a' felzendülésekben a' más két rendből senki se vett volna részt, mert 1521-ben Blaskó János, Imre, Betz Imre fő fő emberek voltak a' lázzadás' okai, mint nyilván bizonyítja az Apokrok adomány levele (lap 222) 1576-ban pedig igen sok fő Székely Familiák tartottak Békési Gáspárral, kiket Báthori István megitéltetett, nevezetesen az Andrassy Familia egy volt azok közzül (I. 220) Benkő azt-is ki mondá, hogy az elsanyargattatott köznép sem a' két Zapoljának sem a' Báthoriaknak nem volt barátja, hanem 1-ső Ferdinándhoz szított. Forgátsnak, ki éppen a' XVI-dik században írt, ki fejezése, hogy a' Székelység hajlandó a' zenebonára ha vásárasra megvesztegetőkre akad bizonyoson nem a' plebeia klassisra hanem a' Tisztekre fog illeni; (Eder in Felm. p. 189) és Mihály Vajda felszabadítván a' Székelységet a' szolgaság alól a' feltételek közzé tette, hogy a' felszabadult Lófők Lóval kardal' sat. a' gyalogok-pus-

kákkal szolgáljanak: tehát Ló-fők-is vettek részt a' lázzadásban. A' régi történetekben szabad szellemmel lehet buvárokodni, 's a' felyebb már elmondottakhoz most-is azt teszi hozzá az író, hogy a' Székelységnek mint a' Magyar nemzetnek nem vólt plebeia klassissa, de idő múlva közzülök sokan és sokképpen elestek a' nemes szabadságtól, azt-is jól figyelemre vévén, hogy a' trium generum el-nevezése az egész Székely nemzetnek mint egyszerre eltűnik Zápolya János' halálával a' historiából: a' primori nevezet-is régi realis válorát elvesztvén scala alá jött, 's a' dolognak inkább megfelelő főköz és egy házi nemes szókkal tseréltetett fel (l. 113) vagy it más szókkal, változván a' környülálások változtak az elnevezések-is.

h) A' Libertinusokról.

A' megjézések szerént a' jegyruha' váltsága-is bizonyság, hogy a' három klasishoz nem tartoztak a' Primorok. De ezt teljességgel nem mondja az 1555-ben készült gyűjtemény; a' mellett hogy akkor már a' Siculi trium generum elnevezés el-is enyészett, legalább valami hiteles oklevelet kellene elő mutatni, mert az író 1532-tön innét nem akadhatott példára.

Az említett gyűjteményben Nemesek, Ló-fők Darabontok, paraszt Székelyek említettetnek, de a' paraszt Székely (földön lakó) nem örökös Székely — nem Király nemesse (1818 Gyűjt. l. 47, 48 49 — Nro. 62, 68, 71).

A' Libertinusok szármozásáról az író mint a' Székely jobbágyokról-is úgy hiszi elég világoson értekezett, tsak azt jegyzi még meg, hogy a' Székely Ispánok' Banderiuma 'söldos nép vólt, és az nem tsak a' Székely hanem a' Szász földről-is szedettetett.

A' nemzet' felkelését pedig a' környülállások határozták-meg, néha in massa,

néha két harmad rész, másszor fele, gyakran egy ötöd rész, későbbben egy huszad rész állott fegyverben, a' mint a' Magyar Királyok azt szükségesnek találták. A' Johannita rendel való alkudozás szerént (1247) a' népességnek egyszer ötöd másszor harmad részének kellett fegyvert fogni azon a' helyekken, melyeket a' Királytól fognak birtokban kapni (Schlötzer lap. 356-357) A' német telepeknek mind Magyar mind Erdélyországban az időkhöz képest változtatták a' Királyok hasonlóképpen felkelések' módját, a' Szebenieknek és Brassónak Mátyás 's 11-dik Wladislaus azt is megengedték, hogy oláh és Székely 'söldosokat állítsanak ki magok helyett (Eder in Felmerum p. 160). Az ilyen változásokból egy nemzetnek eredeti állapotja' tulajdonságait ki mérni a' legbizonyosabb út, így és ehez képest elnem fogadható az a' Conjectura-is hogy a' Comitatus Siculorum alatt a' Libertinus Székelyeket kell érteni, mert örökös Székely Libertinus nem-is vólt; hanem Mihály Vajda felszabadítván a' szolgaságban esett Székelyeket ezek nevezették Székely Libertinusoknak (lap. 129) *universos eo singulos Siculos de Statu et Conditione servili nobiliumque potestate eximendos libertandos et manumittendos duximus, ut omnibus privilegiis — libertatibus, quibus maiores et progenitores eorum stante antiqua libertate temporibus quondam Hungariae regum specificè autem regnante olim Domino Mathia rege ab antiquo usi sunt, uti frui — valeant.* (1818 Gyűjt. p. 83) A' későbbi Fejedelmek (mínthogy ennek a' felszabadításnak sem vólt sikere) ezekből tettek Pixidariusokat, újj Primpilusokat és nemeseket leginkább. A' Comitatus Siculorum kifejezés kollárnál éppen olyan mint a' Szászoknál Comitatus Saxonum, az az egész Székely és

Szász földet illette: mint a' *Communitas zeketek* Batthanyi Ferentz' levelében (1556 -- 24 Julii) az egész Székelységet illeti. Hogy pedig Libertinusok örizték volna a' határt az első és második periodjában a' Magyar Királyoknak a' Székely földön a' Historikussal elhittetni nehéz dolog.

A' Libertinus szó nem-is *aequivocum* vagy *synonimum* a' *plebs vulgus, terrigena* szokkal nem lehet ezeket egyben elegyíteni, és a' mi nem Nemes, Lő-fő, Darabont, azt minden külömbség nélkül a' plebeia. klassis névvel megkeresztelni. Libertinusok voltak a' Székely földön a' legrégebb időkben-is, kik sem jobbágyi sem 'selléri nem voltak a' Székelységnek, hanem mesterséget vagy kereskedést űtek, vagy az elpusztult helyekre megszállottak a' Királyok és Székely Ispánok' engedelmével. Beretzk Kezdivásárhely, Olosztelek, Oroszfa, Szászfalu, ilyen megtelepedések lehetnek, valamint a' Bissenusok' lakhelyei is Peselneken, Volálban, Kurtapatakon, kik a' Székely tiszteknek jobbágyaikká lettek idővel, és 'Sigmund Tsászár nyilván írja, hogy Kezdivásárhelyt-is felakarták a' Kezdi öt Tribus tisztjei mint jobbágy részt egy más közt osztani, de 'Sigmund a' városi rendnek mindenütt és mindenkor hatalmas pártfogója lévén azt megakadályoztatta. Ilyen megtelepedés vagy népéből kifogyott hely lehetett Zenth Demeter-is Maros-széekben (*possessio regalis*) mellyet Kemény Lörintz és Detrik 'Sigmund által nyerték ajándékban fontos szolgálatjukért (Tudom. Gyűjtem. 1850 IV-dik Füzet I. 21).

Bethlen Gábor lustralis könyvében is (1614) nyilván meg különböztetnek a' Libertinusok az örökös jobbágyoktól, zsellérektől, a' confiscált jobbágyoktól és Törvényektől.

Az 1599-béli (20 Nov) ország gyűlés

határozta, hogy az ös jobbágyok, kik a' Székelység leges leg első fel támadása előtt is azok voltak, maradjanak meg annak a' mik voltak, ugyazok is, kiket földes uraik oláhokból, szászokból, magyar lakságból (*Incolae Comitatum*) a' Székely földön telepítettek meg, *fel ne szabaditassanak*, hanem földes uraiknál hagyatassanak meg.

i) Az ökör' adbról

A' könyvben fel hozott helyek nem tesznek külömbiséget a' rendek közt, 's nem merném állítani hogy ezt az adót vagy ajándékot a' meg jegyzések értelmében tsak a' plebeia klassis adta; talán több okunk van rá azt mondani, hogy a' könyv' értelme szerint a' három rend adta. Ugyan is ajándékokat adni a' Király' felsegélésére bé vett szokás volt az magyar birodalomban, hányszor nem adott a' Nemesség pénz beli segítséget Zsigmond Mátyás 's utánnok élt több Királyainknak azzal a' ragaszkodással *absque Consequentia*. Még mikor a' Királyok meg házasodtak is bé vett szokás volt ez az ajándékkal való meg tisztelés, mellyet régeinek mond 11-dik Wladislausnak 1502-ben e' tzelből irt levele (*Epist: Procerum: Pray T 1: 44*)

A' *Vulgus Nobilium* (nem *nobiliorum*) *sicilorum* ki fejezés Isö Ferdinánd' Biztossai' jelentésében a' három rendet fogja tárgyazni, és hogy a' Primorok Lőfők' jobbágyai azt nem adták a' meg jegyző is igaznak tartja. De ugy is kellett annak régen lenni, mert IV Béla törvényei közt olvasni, „*Statuimus itaque, quod Collectae et Exactiones ratione Camerae vel alia ratione de populis Nobilium nullo unquam tempore recipi debeant, nec pictualia, nec ratione descensus per nos vel alios molestari* (vestigia Comit. p 156: lásd a' supplement:) 160). A' mellett méltán lehetne azt is kérdeni, hogy mehetett felnegy-

vemezerre az ily ökör adó ha tsak a' plebeia klassis adta azt, 's az is tsak a' hatodik ökrét ajánlotta vala?

k) A' Dézmákról.

A' meg jegyzések szerint a' Dézmát is tsak a' plebeia klassis adta. E' szerint az határt örzött, Banderium alatt szolgált, várakban Királyi udvarokban védsereget küldött, adót és Dézmát adott, 's Isten tudja még mire nem volt köteles! Enyi sok szolgálatnak az Erdemét a' lelkes Székely Nemzettől el venni nem merném. Hiszen a' Nemesség Magyar országon is adott Dézmát, nem volt a' szegény régen, mert szent István tette még a' törvényt, *Si cui Deus decem dedit in anno decimam Deo det* (L 11: c. 52) Még magok a' Királyok is megadták azt. Edertől fel huzott bizonyságokból (1: c: p 48-50) én égyel meg elégszem: III-dik András' meg koronázásakor hozta az ország a' törvényt, *Item Decimae frugum secundum stertuta sanctorum regum solvere teneantur, ita videlicet quod quilibet Nobilis sive saxo de numero Nobilium de quolibet aratro unum fertonem pro Decimis solvat, populi autem ipsorum nobilium et Saxonum de singulis Capeccis solvant unum pondus.* Kovachichnál (suplem: ad vest: com: 1: 213) még több példákat lehet találni, és 11-dik Julius Pápa 1505-ben is kéri Wladislaust hogy a' világi Nemességtől meg tagadott Dézmát adassa meg a' szent Egy háznak (Pray Epist: Proc: 1: 50) leg elébb Albert Király alatt vált törvényé hogy a' Nemesség ment a' Dézma adástól.

Az 1495-beñ hozott törvényekből azt is látjuk (Decr. 11: [art: 45]) hogy a' Székhelyekre letelepített Rátzok oláhok Ruthenusok és más Schismaticusok felmentettek a' Dézma alól; miért nem mentetett föl a' Plebeia klassis a' székely földön ha az örzötte a' határt? miért kel-

lett annak több terhet vinni mint más székhelyen lakóknak?

Azért hogy később rajta feneklett meg a' Dézma adás is nem következik abból semmi bizonyítás a' Nemzet felosztására nézve, 's még a' Mátyás Király' felhozott rendelkezésből is (1463) tessjéssel ki nem tetzik, hogy a' plebeia klassis tartozott volna a' hátra maradt Dézmával egyedül, mert a' parantsolat az egész Székelységhez szöll. Azt pedig állítani, hogy a' Német Rendnek nem volt az Inpopulatióval semmi baja nem lehetjük, mert az eredeti okleveleket nem vehetjük meg, 's a' következesek nálunk mint Prussiában bé is bizonyították a' dolgot.

l) Aproságok.

A' Seniorokon a' meg jegyző a' Nemeseket érti, a' Communitas alatt a' Primipilusokat, Pixidariusokat, Plebeiusokat. De a' régi oklevelekben mind a' százoknál mind más tót orosz német telepeknél a' Seniores nevezet a' tisztviselőket Elöljárókat hivatalbélieket jelenti, hogy esik hogy éppen a' Szélelyeknél kell a' szót igaz értelméből ki venni? hát a' Lőő és gyalog rend nem volt nemes? Ezt el hinni inhistorikum lenne; avval magában nem lehet meg mutatni, hogy a' *Szekely Nemzetnek nem volt három ordója, hanem a' militaris ordo volt háromféle.* Az író azt hiszi most is míg jobb erősségeket nem fog látni hogy a' *Szekely nemzet militaris ordo volt, 's ez a' militaris ordo három osztájból állott, a' Tisztekből Lőőkből 's Gyalogokból,* a' meg jegyzések szerint még hely sem fog maradni a' Primoroknak a' Nemzet közt, az író meg vallja szerényen, hogy sokat törte fejét, hogy a' meg jegyzések szellemében hová helyeztesse vagy introducalja a' Primorokat, ha egyszer Könyvét bővíteni és javítani módja lessz, de ezen historiai

tünődésétől nem tudott meg menekedni mert szemei előtt forognak azon Histo-riko-psychologiai magyarázatok a' Ró-mai Frantzia 's Magyar országi (stb) Nemesség' ki fejlődéséről melyek lap 75 86, 93, 100, 101, 105, 110 el szórva vagy-nak, 's minden Nemzet' Klassikus Irói-nál fel találtnak.

A' mi Báthori Sigmond levelét illeti (1580) az sem bizonyosság, mert abban a' Nemzet fel osztásáról szó sinsz téve, hogy pedig a' XVI -dik századnak el-ső feleből adomány levelekre akadhatni a' székely földön, arról az író is hozott fel példákat (lap 51) Az 1291-ben költ oklevélnek egész foglalatja bár valahól közöltetne, mert addig nem lehet meg határozni, mennyiben illetheti az a' Székelységet, és vajon az adomány nyerő Székely volt e' vagy sem? habár tudva van is hogy Cserey Balazs is nyert jó-szágot a' vármegyén, miért ne nyerhet-tek volna többen is mint Tövissi János is Zemplényben (lap 286).

Bé rekeszti az Író Eszrevételeit azzal a' bizodalmos keréssel, hogy a' Nemes Székely Nemzet' Historiájának tökéletes ki dolgozása nem lehetetlen, de sok iz-zadtságban és fáradságban kerül a' meg kívántató kutfók' öszve olvasása, és a-zoknak meg rázogatója. Számtalan köz hasznu familiai levelek vagynak tsak a' székely földön még szegény hazaknál is találtnak melyeknek egyben gyűjtésére vagy legalább átolvasására 's ki jegyzé-sekre öszve fogott erő kívántatik, sok-szor akadt már az író oly írásokra, me-lyeket a' Birtokos számban sem vett, pe-dig azok nemzeti tekintetben a' Histori-ikus előtt meg bethűhetetlenek. Az ilyen elrejtett nemzeti javaknak használása az író forró kívánsága, mely tsak akkor teljesedhetik bé, ha néhány lelkes haza-fiak kezét fognak vele, és materialis tár-házat gyűjtnek egyben melyet egy sze-

rentséesebb majd Gibboni Lélekkel fel fog dolgozni idővel a' Nemes Székely Nemzet ditsősségére. Írtam Kezdivásár-helyen

Kállay Feréncz
Pens. Kapit. Audit.

A' Míveltségről.

Midőn a' mi' egünkön is kezd a' sze-lidebb ízlés' napja ragyogni; midőn sok derék hazánkfiak óriási iparkodással tö-rekednek elúzni az ősi homályt; midőn Nemzeti Társalkodónk útat tör egyszebb jövőndő' elébe: akkor talán a' míveltség-valamit szöllani nem lézen tzélerány-talan. Ha előadásunk kedvet lelénd, 's ha valakit ezen tárgy eránt bővebb 's mélyebb vizsgálódásra serkentendünk, e-legendő jutalmát kapjuk igyekezetünknek.

A' társaság akkor bődög, mikor mi-velt tagjai vannak. Róma a' régi világ nagy-asszonya, minekutánna benne a' durva katonai erköltsök szelídedni kez-dettek, oly' sokat tartott a' míveltség-ről, hogy azt, mint tsupán a' maga' ke-lében lakó pólárokhöz illő tulajdont, Urbanitásnak, elegantianak nevezte, 's ennek ellenkezőjét, a' földmívelő nép' eredeti karakterét, rusticitásnak. A' Tsá-szárók' fényesb idejében az ő' Udvaraik adák ez elegantia' tonussát; 's egy hi-zelkedő nem átallá a' vad Nérót is Ur-banitas fejedelmének nevezni. De nem is volt soha oly' erköltsi hiba, oly' karak-terbeli félszégesség, melynek alaton tsapodárjai, hízelkedő magasztalói ne let-tek volna, 's ma is ne lennének. Sőt, a' mi' különösebb, a' Poéták, ezen ter-mészet' fiaik, kik mindent a' mi erőltetett gyűlölnék, sokszor az emberiség' sze-metjeinek tömjéneztek (és, nek).

Az igaz míveltség' annál-jobbán lehe-tő megismerésére, szükséges előbb an-nak ellenkezőjét a' miveletlenséget meg-esmértetni: így osztán, nem fogjuk ösz-

szézagyalni a' miveltséget a' feszes vagy tetző galanteriával, udvarisággal, mely magát a' jobb ízlésüektől kényszerítetű fi-nomsága 's nevettséges magaviselete által szokta megkülömböztetni.

A' miveletlenség egy durva bárdolatlan magaviselet, mely valakit a' társaságban kelletlenné téssen; kitettszik ez: beszédből, tselekedetből, öltözetből. A' miveletlenség' első következése: a' parasztság, mely vagy természet', vagy környűlmények', vagy mind-a' kettő szűleményje; természeté: a' magáról sokat tartás, a' zabolázhatatlan Cholera; környűlményké: a' szerelem féltés, részegség, tekintettel hatalommal visszaélés. Egy magahitt mindég otromba goromba mert azt hizi, hogy néki az egész világ' kötelesse, a' gátló akadályok felboszantják epéjét, 's ingerlik bosszúját. Egy olyan, ki nem Ura Cholerájának, hasonlólag baromi indulatokat öltözik magára, 's az okosság ritkán lehet szerentsés vadsága' gyengítésében.

A' szerelem-féltés-szülte parasztság sokkal hódíthatatlanabb, mint egy Moldovai Hergeliából kifogott vad ló, mivel' ez a' szenvedelem sokkal inkább elszédíti őt, mint akármely más indulat. Szerentsétlen sorsa azon aszonymak, kit a' fatum egy féltő férj mellé kárhoztatott. Nem tehet egy lépést, mely gyanúba nehozattassék. Lefekete kín, felkölte gyötrellem, élete pokol. Lelke' belső nyugalma, annak önn-tudása, hogy tiszta ártatlansága méltatlanul gyötrettetik, férje' oktala nvád-jaitól, kevés vigasztalást nyújthat a' szenvedőnek. Hasztalan virít a' rósa, hasztalan piroslik hajnalszin patyolat levélkéin, mert ha féreg rájja gyökerét kínosan hervad-el. Jaj azoknak, kik hatalmokat, mellyel valamely szíven bírnak, annak martzonglására fordítják; majd, midőn a' kedves virág elvirul, akkor veszik észre, hogy ők okozak elhunytát, akkor ébred-fel benne

a' lelkiesméret' gyilkoló szava, 's százszotha gonoszabb kínokkal fogja gyötrenni kebleket, mint a' pokol a' maga' ör-dőgeit!

Kerüld Kényesit a' szép Nem' társaságában, ha össze akarsz vélle férni; 's ha tsakugyan ott lenne szerentsétlenséged vélle találkozni, ne-hogy udvarolni mérészelj egy asszonyi teremtménynek is, ha tsak nem felette vén vagy rút; hagyd őt tsendesen repkedni a' szépek körül, 's híven követni azon bolondságot, melyet katonai hivatala 's parasztsága nyomtak fejébe, hogy t.i. minden leány szív tsupán tsak néki hódoljon. Ha mérészed ezen képzelt jussát megsérteni, 's eleibe lépni, legottan vakmerőn tsapja-fel tsá-kóját, megvető tekintetet szegez rád, szúrós tréfákkal kezd tsipkedni, -hogy feljül kerülhessen rajtad. Ha nyakason megtartod elsőségedet, egész kegyelemmel ajánlja, hogy hátra-vonulj, külömben golyobis fog agyadon átfűtyölni. Tsak titkon pillants a' szépekre, tsak vigyázva egy-egy szerentsés pertzben sügdosódj velek, hogy elkerülhesd vad haragját.

A' féltés' forrása a' nagyravágyás, mely magánál felsőbbet, vagy vele egyformát nem szenved. Némelykor a' szerfeletti szerelem is lehet szűlő oka, mint a' részegségnek a' bor' nagyobb mennyisége: ennek lángoló képzete kétszeres széppé teszi az imádott tárgyát, 's azt a' szél fűvalmától is félteni fogja; amaz elmelőzi a' józan ítéletet, megnagyítja a' semmitjelentő tárgyat, hogy féltése' büntető hatalmát annál-keményebben éréztesse. Hogy egy szerelem-féltő, ótromba paraszt ne légyen, az lehetetlen.

A' borral 's erős italokkalvaló visszaélésből származott vadság, nem oly' erőszakos, de alatonabb 's sokkal-inkább ellenkezik a' miveltséggel. Döbrői, ki egyéberánt okos, mértékletes, mindjárt más ember, mihelyt az erős bor-gőz meg-

szálja agyát; akkor, szája menydörög, szemei villámlanak kezei tsattognak, barátját ellenségétől meg nem választja; akkor térj-ki előlle, jusson eszedben ama közmondás: kettő elől hasznos kitérni, a' terhes szekér 's részeg ember előll.

Más hibák, mellyek a' miveletlenség' többi következései: a' 'sémesség, a' beszédbéli illetlenség, az alaton rágalmaszás, a' beszéd 's tselekedetbéli szemtelenség, az öltözet' és test' dontsasága, a' tiszteletnek 's kötelességnek elfelejtése azok eránt, kikkel együtt élünk, meg nem esmérése a' mások' értünk tett szolgálatainak, ha töllök azt elfogadtuk, számbasevétele azoknak, kik pártfogói ügyelettal vannak erántunk, vigyázatlan bánásmód azokkal, kiket alkalmatlanoknak hiszünk midőn magunkat mások előlt felettébb kedveseknek képzeljük, 's végre, ingerlése azoknak, kiket megengesztelni tartozunk.

Semmi kivetőnek nem lenni a' karakterben, semmi illetlenre nem vágyani, ez a' valódi mivelttség. Mind a' test', mind a' lélek' mivelttsége egyformán szükséges. A' ki tsak testét tsinosítja, 's lelkét parlagban hagyja, azt nyalkának igen, de miveltnek nem nevezhetjük; sőt, a' mit fennebb kell vala mondani, bátran állíthatjuk, hogy mindazon durva oktatálanságnak, melyből a' paraszt tettek erednek, kútfeje a' tudatlanság. A' mivelt ember félszeg nem lehet, már pedig hová kell nagyobb félszegség, mint midőn a' tsinos külső tsupán a' belső ostobaságot takarja. A' mese méltán mondja az illyenről —

Formosa species cerebrum non habet.
Egy mivelt embernek a' maga' életkorához 's rangjához illőleg kell magát alkalmaztatni. Ne légyen az ő magaviseletében semmi olyan, melyben az öt néző szemek megbotránkozzanak. A' szép magaviselet tsalhatatlanúl lelke a' mivelt-

tségnek, 's a' beszédből-is kitetszik. Szerényi tökéletesen tudja nemzeti nyelvét, 's minden keresett tziifraság nélkül a' leg-hellyesebb kitételekkel fejezi-ki gondolatját. Hangját szavaihoz, gestussait beszédéhez méri, 's különböző dolgokról különbözőleg beszél 's mindég azon személyhez illőleg, kivel társalkodik, a' korosabb 's tekintetesebb emberekhez mély; valódi, szeriöz azokhoz, kik tiszteletet öntnek beléje magok eránt; gálant 's vig kedvü a' szép nemhez; kelletes az ifjúsághoz; nyílt szívü barátjaihoz; igazságos ellenségeihez: de mind ezen különböző magaviseletét oly' kedveltető nyájassággal köti össze, mely őt' mindenek előtt szeretetre méltóvá teszi. A' mit mond hatós elevensséggel adja elő, mely inkább tetszik a' szívnek, mint a' fülnek; beszédjét az igazság', tisztelet', egyenes érzése kíséri; 's azt hiszi, hogy az az ember, ki csak a' csinos beszédre nem a' mivelt érzésre ügyel, nagyon egy órdalu palérozodással bír, 's hasonló egy arany rámahoz, melyből a' remek festés elveszett.

Akarunk tetteinkben külső cselekedeteinkben miveltnek lenni? Igyekezzünk tetszeni azoknak, kikkel társalkodunk; mutassuk mindég magunkat pontosoknak hivatalunkban. Teljesítsük híven kötelességünket; egy alkalmat se szalasszunk-el melyben valami jót tehetünk, a' melynek tevésére erővel sem kényszeríthetnénk; kerüljük-el a' mások megbántására czélozó lépéseket; 's ha valakinek gondatlansághból kárt okoztunk, igyekezzük azt visszapotolni. Az önként véghez vitt szép cselekedet becsesb a' kényszerítetttnél, mert nemesíti a' lelket, 's mint a' mivelttség' való béljegje mások' tiszteletét szerzi-meg becsületünknek. A' tárgy nagysága, vagy a' képzelet' ereje regulázzák az alkalmatosságokat, mellyek kötelességeink' elmulasztására unszolnak.
(végezete következik).